

V. BARŠYS

KAI KURIE SOCIALINIAI-PSICHOLOGINIAI GIMSTAMUMO ASPEKTAI

Per paskutiniuosius du dešimtmečius Lietuvoje, kaip ir kitose kaimyninėse mūsų šalies respublikose, nuolat ir gana sparčiai mažėja gimstamumas. Paplito mažavaikės šeimos, turinčios 1—2 vaikus. Bendras gimstamumo koeficientas (1000-iui gyventojų gimusių vaikų skaičius) sumažėjo nuo 22,5‰ 1960 m. iki 15,3‰ 1978 m. Dėl gyventojų amžiaus struktūros ypatybių kaime šis koeficientas 1978 m. buvo dar mažesnis (13,8‰). Dėl gimstamumo mažėjimo per 20 metų tris kartus sumažėjo natūralus gyventojų prieaugis — nuo 14,7‰ 1960 m. iki 5,0‰ 1979 m.¹

Gimstamumo lygis tiksliau apibūdinamas specialiais koeficientais. Vienas iš jų — neto reprodukcijos koeficientas — rodo, kiek gimusiųjų tenka 1000-iui 15—49 metų amžiaus moterų. Jis taip pat metai iš metų mažėja. 1938—1939 m. 1000-iui 15—49 metų moterų gimė 139,5 vaiko, 1958—1959 m. — 88,7 vaiko, o 1977—1978 m. — jau 58,9 vaiko. Neto reprodukcijos koeficientas eliminuoja gyventojų amžiaus struktūros ypatumus ir rodo, kiek dukterų tenka vienai motinai, sulaukusiai vaisingo amžiaus. Pradedant 1976 m., šis rodiklis yra mažesnis negu vienetas. 1977—1978 m. jis sudarė 0,96, o respublikos miestuose tais pačiais metais siekė 0,85. Neto reprodukcijos koeficiento reikšmė rodo, kad vaikų skaičius nebepakeis tėvų kartos ir po tam tikro laiko gali prasidėti depopuliacija.

Dabartinei demografiniai situacijai respublikoje būdingas pirmųjų vaikų lyginamojo svorio augimas, palyginti su trečiaisiais ir paskesniais vaikais šeimoje. 1978 m. pirmieji ir antrieji vaikai sudarė 82,5% visų gimusiųjų. Mieste jų procentas dar didesnis — 89,3%.

Iki šiol išplėstinė gyventojų reprodukcija Lietuvoje vyko kaimo gyventojų sąskaita. Šeimos, gyvenančios kaime, dažniau turėjo trečią ir paskesnių gimimų vaikus. Tačiau, pradedant 1970 metais, sparčiai mažėjo absoliutinis kaimo gyventojų skaičius, taip pat mažėja skaičius tų šeimų, kurios turi tris ir daugiau vaikų. 1970 m. trečiaisiais gimę vaikai kaime sudarė 17,0%, o 1978 m. — jau tik 14,8%.

Gimstamumo mažėjimo tendencija turi tiesioginę įtaką šeimos dydžiui. Pagal Sąjunginį 1959 m. gyventojų surašymą vidutinis šeimos dydis Lietuvoje buvo 3,6, pagal 1970 m. surašymą — 3,4, o pagal paskutinį, 1979 m., surašymą — jau tik 3,3.

¹ Lietuvos TSR liaudies ūkis per 40 metų. — V., 1980, p. 14.

Kol kas nėra pagrindo manyti, kad gimstamumo mažėjimo tendencija savaime sustos ties tam tikra riba. Antra vertus, be specialių tyrinėjimų negalima pasakyti, kokiomis priemonėmis galima garantuoti tam tikrą gimstamumo lygį. Statistika tik konstatuoja reiškinio kitimą, tačiau mažai ką pasako apie jo esmę, priežastinius ryšius.

Paskutiniaisiais metais šalyje paplito „nuomonių apie šeimos dydį“ tyrinėjimo praktika. Kai kurie socialiniai-demografiniai gimstamumo problemų tyrimai buvo atlikti ir Lietuvoje. 1975 m. buvo apklaustos 13 332 kaimo ir miesto moterys, kurios užregistravo santuoką 1964, 1968 arba 1972 m. Iš viso buvo apklausta 16,1% moterų generalinės visumos. Trys kohortos pagal santuokos sudarymo metus buvo paimtos siekiant atskleisti laukiamo vaikų skaičiaus dinamiką. Kai šeimos, susikūrusios 1972 m., laukia mažiau vaikų negu šeimos, susikūrusios 1968 m., o pastarosios mažiau negu 1964 m. kohortos šeimos, tai tokia dinamika byloja apie tolesnį gimstamumo mažėjimą, apie mažavaikių šeimų populiarumą jaunimo tarpe. Ši prielaida pasitvirtino. Šeimos, susikūrusios 1964 m., laukė vidutiniškai 2,17 vaiko, susikūrusios 1968 m.— 2,11, o 1972 m.— 2,05 vaiko. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad vidutinis laukiamas vaikų skaičius apklaustose šeimose nelaiduoja išplėstinės gyventojų reprodukcijos. Jai, pagal tarybinių demografų apskaičiavimus, reikia, kad kiekviena šeima turėtų 2,5—2,7 vaiko. Mūsų šalyje ir užsienyje atlikti tyrimai rodo, kad laukiamas vaikų skaičius neįgyvendinamas. Reprodukcinio laikotarpio pabaigoje faktinis vaikų skaičius būna mažesnis už laukiamą.

Palyginę laukiamo vaikų skaičiaus rodiklį pagal santuokos kohortas miestuose, matome, kad jis pastovus — 1,97. Penkiuose didžiuosiuose respublikos miestuose jis dar mažesnis — 1,87. Gerokai mažėja laukiamas vaikų skaičius kaime. 1964 m. susituokusios moterys laukė šeimoje vidutiniškai 2,52 vaiko, o susituokusios 1972 m.— jau 2,26 vaiko.

Šeimų, laukiančių tik vieno vaiko, lyginamasis svoris visose trijose kohortose lieka pastovus (apie 15%), o laukiančių dviejų vaikų lyginamasis svoris padidėjo nuo 53,6% 1964 m. santuokos kohortos iki 59,8% 1972 m. kohortos. Šis augimas vyksta trečiojo ir paskesnių vaikų sąskaita.

Šis pakankamai reprezentatyvus tyrimas ne tik patvirtina anksčiau aprašytą demografinių rodiklių mažėjimo tendenciją, bet ir leidžia daryti išvadą, kad ateityje gimstamumas mūsų respublikoje mažės, jeigu nebus įgyvendintos efektyvios demografinės politikos priemonės. Dabartinė demografinė situacija veda link absoliutaus gyventojų skaičiaus mažėjimo netolimoje ateityje. Rengiant ir įgyvendinant demografinės politikos priemones, labai svarbios metodologinės pozicijos. Kodėl, pavyzdžiui, šeimos nenori turėti trečio vaiko? Ar šis nenoras susijęs su tam tikromis nepalankiomis sąlygomis, ar tai rezultatas to, kad šeima neturi trečio vaiko poreikio². Daugelis socialinių-demografinių tyrimų rodo, jog šeimos apsi-

² Vaikų poreikis yra socialinė-psichologinė individo savybė, atspindinti tai, kad be vaikų ar be tam tikro jų skaičiaus individas patiria diskomfortą kaip asmenybė, o šeima — kaip maža grupė.

riboja vienu dviem vaikais ne dėl to, kad negalėtų jų išlaikyti, o dėl to, kad jos bet kokiomis sąlygomis nenori turėti daugiau vaikų. Vadinasi, pasikeitė paties vaikų poreikio struktūra.

Dabartiniu metu daugelis šalies demografų daugiausia dėmesio skiria vaikų poreikio silpnėjimo veiksnių analizei ir šeimos reprodukcinio elgesio tyrimams.

Gimstamumo lygis yra socialiai determinuotas. Ši determinacija yra dvejopo pobūdžio. Vidutinį gimimo lygį lemia tėvų vaikų poreikis ir šeimos gyvenimo sąlygos. Kiekviena nauja karta turi santykinai pastovų vaikų poreikį su tam tikrais nukrypimais nuo vidurkio. Iš čia išplaukia, kad dabartinės kartos vaikų poreikio struktūroje atsispindi praėjusių kartų gyvenimo sąlygos. Todėl dabartinės gyvenimo sąlygos gali padėti arba kliudyti įgyvendinti esantį vaikų poreikį.

Vaikų poreikis, kaip ir bet kuris kitas socialinis poreikis, yra specifinio reprodukcinio elgesio varomoji jėga. Šio elgesio pobūdį lemia konkrečios šeimos reprodukcinės nuostatos ir motyvai.

Iki šiol dauguma socialinių-demografinių tyrimų, atliktų mūsų šalyje, bandė atskleisti priežastis, kodėl šeimos nenori daugiau vaikų, negu turi. Minėtame tyrime Lietuvoje buvo klausama: „Jeigu nenorite ar neketinate turėti trečio vaiko, tai kas trukdo?“ Dauguma moterų, atsakydamos į šį klausimą, nurodė materialinio pobūdžio „priežastis“. Motyvą, kad trečią vaiką turėti trukdo blogos buto sąlygos, pasirinko 46,7% apklaustųjų, „materialiniai sunkumai“ — 34,7%.

Nagrinėjant priežastinius ryšius minėtame tyrime, buvo nustatyta, kad kuo šeimos geriau gyvena materialiai, tuo ne tik faktinis, bet taip pat laukiamas, pageidaujamas ir idealus vaikų skaičiaus rodiklis³ jose mažesni. Panaši priklausomybė nustatyta ir nuo gyvenamojo ploto. Šeimose, kur vienam jos nariui tenka daugiau gyvenamojo ploto, minėti rodikliai mažesni.

Šis socialinis-demografinis „paradoksas“ ryškus ir be specialių tyrimų. Lietuvoje Tarybų valdžios metais gerokai pakilo gyvenimo lygis, nepalyginti pagerėjo gyvenimo sąlygos, tačiau, kaip minėta anksčiau, gimstamumas labai sumažėjo. Viena vertus, kaip rodo apklausos duomenys, šeimos atsakymą trečio, o kartais ir antro vaiko, motyvuoja blogomis materialinėmis sąlygomis, mažu butu ir t. t., o antra vertus, gerėjant gyvenimo sąlygoms, taip pat labai mažėja gimstamumas. Tradiciniai socialiniai-demografiniai tyrimai negali paaiškinti šio „paradokso“, o nuo atsakymo į šį klausimą tiesiogiai priklauso demografinės politikos priemonės.

³ Paskutiniaisiais metais klausimai apie idealų pageidaujamą ir laukiamą vaikų skaičių šeimoje tapo visų socialinių-demografinių tyrimų sudedamąja dalimi. Manoma, kad idealaus vaikų skaičiaus šeimoje rodiklis atspindi socialines gimstamumo normas (reprodukcinės), asmeninį respondentų norą dėl vaikų skaičiaus atspindi pageidaujamas vaikų skaičius, o jų norą atsižvelgiant į konkrečias gyvenimo sąlygas atspindi laukiamas vaikų skaičius.

Netikslinga tyrinėti, kodėl atsisakoma nuo tam tikro vaikų skaičiaus, nepatikrinus, ar šis skaičius yra pageidavimų objektas. Pirmiausia reikia įsitikinti, ar šeima nori turėti trečią vaiką, tik po to jau galima aiškintis šių norų neįgyvendinimo motyvus. Logiškiau yra klausti, kas paskatino dviejų vaikų šeimą turėti antrą vaiką, negu šeimą su vienu vaiku klausti, kas „trukdo“ turėti antrą vaiką, nes tarp priežasčių gali pakliūti antro vaiko poreikio nebuvimas. Taigi svarbiau yra tyrinėti vaikų gimimo motyvus negu atsisakymo turėti vaikų motyvus.

Socialinis-psichologinis reprodukcinio elgesio ir jo rezultatų tyrimas neįmanomas be vaikų poreikio struktūros ir šio poreikio realizavimo sąlygų analizės. Tokį tyrimą sudėtinga organizuoti remiantis didele atranka, todėl buvo apsiribota maža atranka. Tyrimo objektu buvo pasirinkta vilniečių šeima, kuri savo reprodukcinio elgesio normomis, kaip ir kitomis socialinėmis normomis, yra pavyzdys visai respublikai. Iš viso apklausta 212 šeimų (424 vyrai ir moterys), susituokusių 1964 m. Apklauskos metais (1976 m.) šios šeimos santuokoje pragyveno 12–13 metų. Jos praktiškai jau buvo užbaigusios formuoti savo šeimą.

Pagrindinių hipotezių patikrinimui dėl vaikų poreikia silpnėjimo ir asmenybės nešeiminių orientacijų stiprėjimo, taip pat psichologinių gimstamumo motyvų dominavimo, gerokai susilpnėjus socialiniams ir ekonominiams motyvams, buvo parengta anketa, kurioje pateikta 200 klausimų ir 131 techninės procedūros — „semantinio diferencialo“ skalė.

Vaikų poreikis buvo tiriamas su kiekybinių rodiklių sistemos pagalba, kurių kiekvienas turėjo atskleisti kurį nors vieną iš šio poreikio aspektų. Vidutinis vaikų skaičius šeimoje yra šeimos vaikų poreikio ir šio poreikio patenkinimo sąlygų sąveikos rezultatas. Seimų pasiskirstymas pagal vaikų skaičių po 12–13 santuokos metų gana tiksliai apibūdina gimstamumo intensyvumą, tačiau neduoda pagrindo nustatyti, kiek tai priklauso nuo paties vaikų poreikio ir kiek nuo jo įgyvendinimo sąlygų. Padarius prielaidą, kad nulemia vaikų poreikis, remiantis tyrimo rezultatais, galima tvirtinti, kad vilniečių šeimose dominuoja vieno dviejų vaikų poreikis.

Štai kaip pasiskirstė pagal vaikų skaičių apklaustos šeimos, pragyvenusios santuokoje 12–13 metų. Bevaikės liko 6 šeimos, su vienu vaiku 82 šeimos, su dviem — 114, su trimis vaikais 9, viena šeima turėjo 4 vaikus. Kaip matome, populiariausia Vilniuje dviejų vaikų šeima. Dominuojantis yra dviejų vaikų poreikis, trijų vaikų poreikis tampa išimtinis. Vidutinis vaikų skaičius apklaustose vilniečių šeimose buvo 1,6.

Vienas iš poreikio vaikams struktūrinių elementų yra reprodukcinė nuostata. Ji buvo tiriama remiantis laukiamo, pageidaujamo ir idealaus vaikų skaičiaus rodikliais.

Vienas iš pageidaujamo vaikų skaičiaus tyrimo klausimų buvo suformuluotas taip: „Ar norėtumėte jus turėti daugiau vaikų, negu turite dabar?“ Į šį klausimą teigiamai atsakė 107 iš 164 turinčių vieną vaiką, 79 iš 228 turinčių du vaikus ir 3 iš 18 turinčių tris vaikus. Kiti atsakymai

buvo arba neigiami arba neapibrėžti. Šis rodiklis, mūsų nuomone, geriausiai atspindi vaikų poreikį. Iš neigiamų atsakymų matyti, kad daugelis apklaustų sutuoktinių liko nepatenkinę vaikų poreikio. O trečdalis šeimų, turinčių vieną vaiką, ir pusė, turinčių du vaikus, visiškai patenkino šį poreikį, ir joks materialinių sąlygų gerinimas neprivers jų turėti daugiau vaikų, negu jos dabar turi. Jeigu padarysime prielaidą, kad pageidaujamas vaikų skaičius buvo įgyvendintas, tai kiekviena mūsų apklausta vilniečių šeima turėtų turėti vidutiniškai 2,16 vaiko.

Kontroliniai šio klausimo atsakymai buvo atsakymai į klausimą, koks idealus ir pageidautinas vaikų skaičius. Kad du vaikai — idealus skaičius šeimoje, pažymėjo 59,4% turinčių vieną vaiką ir 41,1% turinčių du vaikus. Tris — 31,9% respondentų su vienu vaiku ir 45,2%, turinčių du vaikus. Kad pageidauja turėti du vaikus, pažymėjo 40% apklaustųjų, turinčių vieną vaiką, 23,3% — turinčių du vaikus, kad tris vaikus — 38,7% vienavaikių ir 50,2% turinčiųjų du vaikus. Pastarieji rodikliai neatspindi vaikų poreikio, o rodo jį tam tikromis idealiomis sąlygomis. Vaikų poreikiui tirti buvo pateiktas retrospektyvinis klausimas: „Jeigu Jūs turėtumėte atitinkamą nuomonę apie vaikų skaičių šeimoje iki santuokos, tai kiek vaikų Jūs ketinate turėti tuomet?“ Pagal atsakymus į šį klausimą iki santuokos mūsų apklaustos šeimos ketino vidutiniškai turėti 2,18 vaiko, t. y. gerokai daugiau negu turi (1,6) (kaip rodo tyrimai, atsakymai į retrospektyvinius klausimus pasistūmia realios situacijos link). Tačiau, kaip matome, šis vidutinis dydis labai artimas laukiamo vaikų skaičiaus vidurkiui (2,16). Galima daryti išvadą, kad šie dydžiai (2,18 ir 2,16) labai artimi realiam vaikų poreikiui, kurio beveik pusė apklaustų santuokinių iki šiol nepatenkino ir, kadangi turi nemažą santuokos stažą, yra maža tikimybė, kad patenkins ateityje.

Panagrinėkime sutuoktinių lūkesčių, turėtų iki vestuvių, įgyvendinimo laipsnį. Iš dviejų trečdalių atsakiusiųjų apibrėžtai tris ir daugiau vaikų ketino turėti 28,8%, du — 60%, vieną — 11,2% apklaustųjų. Kaip matome, net iki vestuvių dominavo orientacija į mažavaikę šeimą. Apklauskos metu tik 5,5% respondentų įgyvendino savo norą turėti tris vaikus (iš laukusiųjų trijų vaikų šiuo metu du vaikus turi 58,8%, vieną — 41,7%). 54,2% tų, kurie norėjo turėti du vaikus, juos turi, 41,2% turi tik vieną ir 4,6% turi tris vaikus (iš to skaičiaus 2,3% susilaukė dvynių ir 2,3% tų, kurių vienas sutuoktinių norėjo trijų vaikų). Pagaliau 11% norėjusiųjų turėti tik vieną vaiką visiškai įvykdė „planą“.

Kaip matome, daugelio santuokinių noras turėti 2—3 vaikus liko neįgyvendintas. Jie tenkinasi vieninteliu vaiku. Pirma, tai, be abejonės, susiję su nepalankiomis vaikų poreikio patenkinimo sąlygomis, tačiau, antra, nereikia pamiršti, kad galutinis vaikų skaičius šeimoje yra dviejų sutuoktinių reprodukcinio elgesio rezultatas.

Sutuoktinių reprodukcinę nuostatą matavimo rezultatai pagal žinomą socialinėje psichologijoje „semantinio diferencialo“ metodiką (SD) taip pat patvirtino jų orientaciją į mažavaikę šeimą. Šios metodikos pagrįn-

dinis pranašumas yra tas, kad reprodukcinės orientacijos čia nustatomos grynų pavidalu, atmetant bet kokias vaikų poreikio patenkinimo sąlygas. Tyrimo rezultatai rodo, kad pati palankiausia nuostata vilniečių šeimoje dviem vaikams, 2,5 karto silpnesnė nuostata trimis vaikams ir 4,5 karto — keturiems. Įdomu, kad nuostata vieninteliui vaikui pasirodė labiau negatyvi negu trečiam vaikui, nors šeimų, turinčių tris vaikus, skaičius labai nedidelis. Šis faktas rodo tai, kad SD metodika kaip tik matuoja reprodukcinę nuostatą, ketinimą turėti tam tikrą vaikų skaičių, o ne šių nuostatų įgyvendinimo tikimybę.

Nagrinėjant atskirai vyrų ir moterų nuostatą vaikų skaičiui, išryškėja palankesnė vyrų nuostata vaikams. Apklausti vyrai vidutiniškai iki vestuvių norėjo turėti 2,25 vaiko, moterys — 2,10 vaiko. Apklausos metu norą turėti daugiau vaikų šeimoje pareiškė 106 vyrai ir 89 žmonos. Vidutinis idealus vaikų skaičius šeimoje, apklaustų vyrų nuomone, — 2,67, moterų — 2,55.

Nors vyrų reprodukcinė nuostata yra palankesnė negu moterų, iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad šis skirtumas nėra didelis. Vidutiniai vyrų ir moterų reprodukcinės nuostatos dydžiai nerodo, ar sutampa sutuoktinių norai dėl vaikų skaičiaus kiekvienoje konkrečioje šeimoje. Tai gana svarbu rengiant demografinės politikos priemones.

Remiantis formaliu vyrų ir moterų reprodukcinų nuostatų sutapimo kriterijumi, šeimas galima suskirstyti į tris tipus. Pirmas tipas — šeimos, kuriose abu sutuoktiniai visiškai patenkino vaikų poreikį. Šiuo atveju vyro ir žmonos nuostatos dėl tam tikro vaikų skaičiaus sutampa: pavyzdžiui, nori dviejų vaikų ir du vaikus turi. Bet koks gimstamumo skatinimas tokiose šeimose patirs nesėkmę, kadangi vyro ir žmonos orientacijos vieningos ir visiškai atitinka esamą vaikų skaičių.

Antras šeimų tipas — vienas iš sutuoktinių dar nori turėti vaikų, o kitas visiškai patenkino vaikų poreikį. Šiose šeimose tinkamas gimstamumo skatinimas nepatenkinusio vaikų poreikio sutuoktinio nuostatas gali padaryti vyraujančiomis, ir šeima turės dar vieną vaiką. Neskatinant gimstamumo, dominuos kito sutuoktinio nuostata.

Pagaliau pats perspektyviausias aktyvios demografinės politikos požiūriu trečias šeimų tipas, kur vyras ir žmona nepatenkinti esamu vaikų skaičiumi ir nori jų daugiau.

Dabartinėmis sąlygomis, kaip matėme, nuostata turėti tris vaikus nestipri, kaip ir nuostata visai jų neturėti. Galima padaryti išvadą, kad vyro ir žmonos reprodukcinė nuostata daugiausia susijusi su orientacija į du arba vieną vaiką. Iš mūsų atrinktų šeimų 60% nenori daugiau turėti vaikų. Taigi aiškiai dominuoja pirmojo tipo šeimos, kurioms bet kokios demografinės politikos priemonės neturės poveikio. Antrojo tipo šeimų mažiau — 25%, iš jų 12 šeimų žmonos dar nori turėti daugiau vaikų, o vyrai nenori, o 34-iose šeimose — atvirkščiai. Šis faktas taip pat patvirtina stipresnes vyrų reprodukcinės orientacijas, palyginti su žmonomis. Trečiojo tipo šeimos, kuriose abu sutuoktiniai nepatenkino

savo poreikio vaikams, sudarė 15%, tačiau, atsižvelgiant į nemažą santuokos stažą, tikimybė, kad visos 15% šeimų turės dar bent po vieną vaiką, nedidelė.

Vyrų ir moterų nuomonių konkordancija dėl laukiamo, pageidaujamo ir idealaus vaikų skaičiaus nėra didelė: mažiau kaip 50%. Šeimose, kuriose nesutampa nuomonės, vyrauja tokie deriniai: žmona idealų ar pageidaujamą vaikų skaičių šeimoje nurodė 2 vaikus, o vyrai tris ir atvirkščiai.

Mūsų nuomone, atsakymai į klausimus apie idealų ar pageidaujamą vaikų skaičių tam tikromis „idealiomis“ vaikų poreikio patenkinimo sąlygomis neatspindi tikrų gimstamumo normų visuomenėje, o rodo jas didesnes. Tikrovėje reprodukcinę elgesį nulemia konkrečios šeimos gyvenimo sąlygos ir konkretus vaikų poreikis. Todėl visi šie rodikliai nefiksuoja kiekybinės vaikų poreikio išraiškos.

Vaikų poreikio mažėjimas glaudžiai susijęs su sutuoktinių nešeiminėmis orientacijomis. Ši ryšį rodo tai, kad faktinio, laukiamo ir pageidaujamo vaikų skaičiaus rodikliai mažesni protinio darbo darbuotojų šeimose. Mažiau vaikų turi, laukia ir pageidauja tos šeimos, kuriose sutuoktinių išsimokslinimas aukštesnis.

Gimstamumas Lietuvoje įgavo ryškią mažėjimo tendenciją iki lygio, kuris neužtikrina paprastos gyventojų reprodukcijos ateityje. Ši tendencija nėra laikina ir turi visuotinį pobūdį, nes yra visuomenės socialinio-ekonominio vystymosi pasekmė. Tokie esminiai socializmo pranašumai, kaip vyrų ir moterų lygybė, visuotinis moterų užimtumas visuomeninėje gamyboje, profesinė vyrų ir moterų lygybė, didelis socialinis žmonių mobilumas, bet kokios profesinės kvalifikacijos prieinamumas, etninė laisvė ir t. t., spartina gimstamumo mažėjimą. Savaime, automatiškai ši tendencija neišnyks. Tai rodo vaikų gimimo motyvavimo tyrimai. Dabartinėmis sąlygomis dominuoja psichologiniai gimstamumo motyvai, kurie paprastai sąlygoja pirmojo vaiko gimimą, o ekonominių ir socialinių motyvų poveikis gimstamumui mažas. Ugdant ir palaikant vaikų poreikį, kuris galėtų laiduoti ateityje bent jau paprastą gyventojų reprodukciją, reikia kryptingai ir nuolat skatinti ekonominius, ir ypač socialinius, vaikų gimimo motyvus.